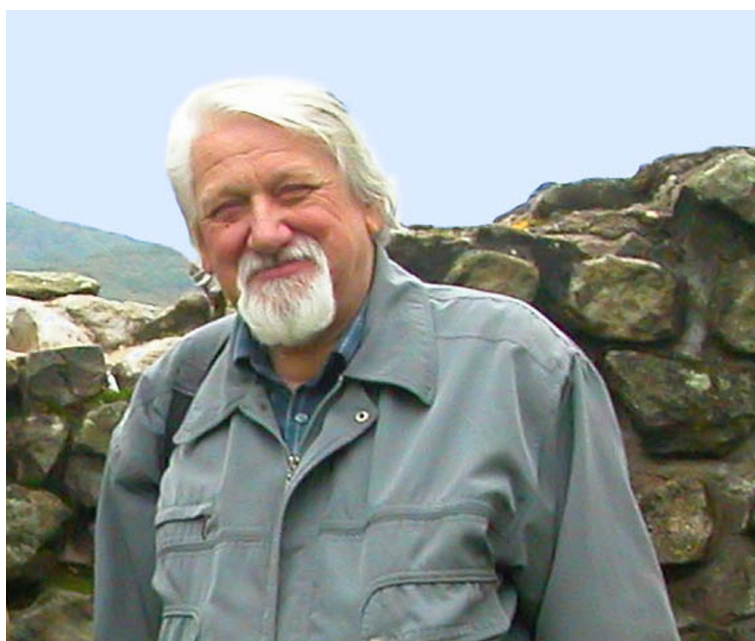

„FÉL ÉVSZÁZAD TEREPEN”

TANULMÁNYKÖTET TORMA ISTVÁN TISZTELETÉRE
70. SZÜLETÉSNAPIJA ALKALMÁBÓL

„Fél évszázad terepen”

Tommaso Stra'è

„FÉL ÉVSZÁZAD TEREPEM”

**Tanulmánykötet Torma István tiszteletére
70. születésnapja alkalmából**

Szerkesztette:

Kővári Klára és Miklós Zsuzsa

Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete

Budapest 2011

A kötet megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Kulturális
Alap

Technikai szerkesztők:

Dinnyés István és Kvassay Judit

Illusztrációk:

Fazekas Fanni, Ósi Sándor és Réti Zsolt

A borítón:

Bernecebaráti-Templom-hegy

(Fotó: Miklós Zsuzsa)

Torma István fotója: Mándli Gyula

ISBN 978-963-9911-27-7

© Szerzők, MTA Régészeti Intézete és Archaeolingua Alapítvány

Nyomdai előkészítés:

Archaeolingua Alapítvány

Felelős kiadó: Jerem Erzsébet

Borítóterv: Miklós Zsuzsa és Hős Gergely

Nyomdai kivitelezés:

Prime Rate Kft

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Torma István szakirodalmi munkássága (1964–2009)	9
Tabula Gratulatoria	15
BONDÁR MÁRIA	
Torma István, a topográfus	17
MAKKAY JÁNOS	
Hetven évből ötven terepjáráson	21
K. NÉMETH ANDRÁS	
A középkori Tolna megye egyházi topográfiájának módszertani tapasztalatai	35
KŐVÁRI KLÁRA	
A váci topográfiai kötet az elmúlt másfél évtized tükrében	43
RÁCZ TIBOR ÁKOS – TARI EDIT	
Topográfiai kutatások Vecsésen. Árpád-kori települési formák régészeti terepbejárások és feltárások alapján	53
BATIZI ZOLTÁN	
Dél-Hont középkori településeinek topográfiája	77
VIZI MÁRTA	
Terepbejárások Decs-Ete mezőváros (Tolna megye) területén	87
ZATYKÓ CSILLA	
Lelőhely és település kapcsolata a középkori Nagyszakácsiban	101
PUSZTAI TAMÁS	
Elpusztult középkori településeink terepi megismeréséhez	109
BENKŐ ELEK	
Via regis – via gregis. Középkori utak a Pilisben	115
MIKLÓS ZSUZSA	
A régészeti topográfia és a légi fotózás kapcsolata	121
CZAJLIK ZOLTÁN	
A légi fényképezés szerepe a temetkezések régészeti topográfiai kutatásában	131
ISTVÁNOVITS ESZTER	
A nagyberuházásokat megelőző régészeti kutatások néhány tanulsága Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében	141

BELÉNYESY KÁROLY – HONTI SZILVIA	
Struktúrák, modellek, stratégia a nyomvonalas beruházásokat megelőző régészeti kutatásban. Régészeti tapasztalatok az M7 autópálya Balatonszárszó-Ordacsehi szakaszán	151
FEKETE J. CSABA	
A régészeti lelőhelyek nyilvántartásának jogtörténete, alkalmazott módszerei és korszerű térinformatikai lehetőségei	161
SZALONTAI CSABA	
A terepbejárások és az örökségvédelmi hatástanulmányok megbízhatóságáról a feltárási adatok tükrében	173
REMÉNYI LÁSZLÓ – STIBRÁNYI MÁTÉ	
Régészeti topográfia: ugyanaz másként	189
KALICZ NÁNDOR	
Réz kori agyagpecsétlők a Kárpát-medencében	199
MÜLLER RÓBERT	
Keménységvizsgálatok a Várvölgy-Nagy-Lázhegy-i késő bronzkori eszközökön	211
ILON GÁBOR	
Az urnamezős kor bronz depói és szórvány bronzai a Bakonyban és vidékén. A hajdani pápai járás topográfiai munkálataira emlékezve	225
MARÁZ BORBÁLA	
Budapest késő LaTène-kori településtörténeti képe	243
ZSIDI PAULA	
Módszerek és eredmények az aquincumi topográfia kutatásában	261
DINNYÉS ISTVÁN	
A kvád és a szarmata településterület viszonya a császárkorban Pest megye ÉK-i részén	279
KOVÁCS LÁSZLÓ	
Egy-egy apró 10. és 11. századi temetőmaradvány: Gyomaendrőd-Kádár-tanya, Gyomaendrőd-Ugari-dűlő I	287
MESTERHÁZY KÁROLY	
Lelőhelyek A – Z-ig	303
VÉGH ANDRÁS	
Kutak, vízművek. Kiegészítés Buda város középkori helyrajzához	327
GERE LÁSZLÓ – MIKLÓS ZSUZSA	
Dombóvár-Gólyavár	333
Rövidítésjegyzék	345

TORMA ISTVÁN, A TOPOGRÁFUS

BONDÁR MÁRIA

Ha a régészekről megkérdezzük, mi jut eszükbe Torma Istvánról, a válasz mindenki számára egyértelmű: a régészeti topográfia. Torma István egész életműve egyenlő azzal a heroikus munkával (szervezés, előkészítés, terepmunka, a szerzők összefogása, csapatépítés, majd a kötetek írása, szerkesztése), amely a Magyarország Régészeti Topográfiája sorozat megjelent kötetében testesül meg.

Torma István 1940. december 16-án született Tamásiban. Egyetemi tanulmányait az ELTE régészet-történelem szakán folytatta, 1964-ben diplomázott.

Már az egyetemi szakdolgozatát már topográfiai témából írta: Tolna megye nyugati felének terepbejárással felfedezett őskori lelőhelyeit dolgozta fel. Első és – négy évtizeden át – egyetlen munkahelye a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete volt, ahol 1964-ben gyakornokként ismerkedhetett meg az akkoriban elkezdett, az egész ország területét szisztematikusan feltérképezni szándékozó, a régészeti lelőhelyeket felkutató nagyszabású munkával: a topográfiával. Torma István az elmúlt negyven év alatt végigment a tudományos és hivatali előmenetel lépcsőfokain. A gyakornokból, későbbi tudományos segédmunkatársból, illetve tudományos munkatársból 1975-től (35 évesen) a Topográfiai csoport vezetője lett. Patek Erzsébettől vette át a stafétabotot. Bökönyi Sándor igazgatósága idején team-vezetőként, majd 1994-től 2003-ig, nyugdíjazásáig osztályvezetőként látta el a Topográfiai Osztály és Adattár irányítását. 1998-ban megszerezte a PhD fokozatot.

1975 és 2003 között számos hallgató, gyakornok tanulta a terepmunka és a topográfiai adatgyűjtés különböző területeinek specifikumait Torma Istvántól, köztük én is. (17 évig dolgoztam a topográfiai irodalmi adatgyűjtés nagyon sok régész kollégát és egyetemi hallgatót foglalkoztató szervezésén.)

Mint minden úttörő vállalkozás, a topográfia sem volt mentes a bírálatoktól, a nyílt szakmai támadásoktól, más alkalmakkor a pénzügyi feltételek hiánya miatt visszaszorított, csaknem ellehetetlenített feltételrendszerrel. Torma István konok kitartásának, vasfegyelmének és szorgalmának köszönhető, hogy a sorozat eljutott a 10. kötetig. E tíz vaskos kötetből hétnek társszerzője,¹ ötnek szerkesztője² is volt egyszemélyben, a 10. kötettől kezdve pedig – Gerevich László után – a sorozat szerkesztője is. Akadémiai díjjal is jutalmazták e nagy vállalkozás 5., akadémiai nívódíjjal a 9. kötetének szerzőit.

A sok embert mozgató terep- és adatgyűjtő munka jelentős gyűjteményekkel gyarapította az MTA Régészeti Intézetének Adattárát. Torma István a topográfiai munkákat segítő adatgyűjtések jobb áttekinthetősége miatt nagyon korán felismerte a számítógép jelentőségét, és az elsők között tanulta meg a használatát is. Ennek köszönhetően a hagyományos (papír alapú) archívumok mellett az Intézet adattárában nagy számítógépes adatbázisok tartalmazzák a régészeti topográfiához elengedhetetlenül szükséges múzeumi és terepen gyűjtött információkat.

Torma István mindemellett széles látókörű, nagy olvasottsággal rendelkező kutató is, aki a topográfiai munka mellett 68 egyéb publikációval is gazdagította a szakirodalmat.

A késő rézkori bolerázi csoport magyarországi lelőhelyeinek összegyűjtésével és feldolgozásával korszakos munkát alkotott.³ Mindmáig nagy idézettséget tudhat magáénak a bolerázi időszakot követő lelethorizont elkülönítése is.⁴ Hasonlóképpen fontos munkái a bronzkori kisapostagi

¹ MRT 2; MRT 4; MRT 5; MRT 6; MRT 7; MRT 9; MRT 10.

² MRT 4; MRT 5; MRT 6; MRT 7; MRT 9.

³ TORMA 1969; TORMA 1973.

⁴ TORMA 1977.

csoporttal és a dunántúli mészbetétes kerámia kultúrával,⁵ vagy a késő bronzkorral⁶ foglalkozó tanulmányai. Műveinek sorát a topográfiai munkákhoz kapcsolódó módszertani, településtörténeti és névtani témájú dolgozatai gyarapítják.⁷

Torma István ásatásokat is végzett. A bolerázi csoportnak a Kárpát-medencében mindmáig kiemelkedő jelentőségű, egyedüli temetőjének feltárását vezette 1967–1972 között Pilismarót-Basaharcon. Jelenleg a temető közlését készíti elő e sorok szerzőjével közös munkaként. Torma István Pári-Altackeren neolitik, rézkori és bronzkori telepet,⁸ Tokod-Leshegyen kora bronzkori erődített telepet,⁹ Nyergesújfalun mészbetétes temetőt,¹⁰ Szakályon ugyancsak mészbetétes temetőt,¹¹ Esztergomban mészbetétes sírt¹² tárt fel, amelyeket publikált is.

Torma István a tudományos közéletben is jelentős funkciókat töltött be: évekig tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottságának, elnöke az Ásatási Bizottságnak. A régészet nemzetközi rangú szakfolyóiratának, az *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum* szerkesztő bizottságának is hosszú időn át tagja volt.

Nyugdíjba vonulása után nagy energiákat fektetett abba, hogy a közreműködésével létrejött topográfiai adatbázisok közkinccsé válhassanak. 2006 óta ismét a hagyományos topográfiai munkákat folytatja szerzőtársai, Dinnyés István, Kővári Klára, Kvassay Judit, Miklós Zsuzsa és Tettamanti Sarolta közreműködésével. Szerzőként és szerkesztőként a Pest megyei régészeti topográfia újabb – korábban pénzügyi okok miatt félbe maradt – kötetén, a volt aszódai és gödöllői járás településeinek régészeti feldolgozását irányítja. A kötet kézírata 2011 végére készül el.

Torma István 2010. december 16-án lesz hetven éves. Életműve, a régészet iránti sokoldalú elkötelezettsége, szakmai alázata példamutató a kortársak és a következő nemzedékek számára is.

Irodalom

NÉMETH – TORMA 1965	NÉMETH Péter – TORMA István: A romándi későbronzkori raktárlelet (Der spätbronzezeitliche Depotfund von Románd). VMMK 4 (1965) 59–90.
TORMA 1969	TORMA István: Adatok a badeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez. (Beiträge zur Verbreitung der Boleráz-Gruppe der Badener Kultur in Ungarn) VMMK 8 (1969) 91–108.
TORMA 1969a	TORMA István: A veszprém megyei topográfiai kutatások őskori vonatkozású eredményeiről. (Der vorgeschichtliche Ergebnisse der Archäologischen Topographie auf dem Gebiet des Komitates Veszprém) VMMK 8 (1969) 75–81.
TORMA 1971	TORMA, István: Neolithische Siedlung und Gräberfeld, kupferzeitliche Siedlung, bronzezeitliche Siedlung in Pári–Altacker. MittArchInst 2 (1971) 27–34.
TORMA 1971a	TORMA, István: Das Gräberfeld von Szakály aus der mittleren Bronzezeit. MittArchInst 2 (1971) 35–44.

⁵ TORMA 1972; TORMA 1976; TORMA 1978; TORMA 1982; TORMA 1996.

⁶ NÉMETH – TORMA 1965.

⁷ TORMA 1969a; TORMA 1977a; TORMA 1980; TORMA 1980a; TORMA 1981; TORMA 1981a; TORMA 1991; TORMA 1998.

⁸ Előzetes közlése: TORMA 1971; a rézkori telep feldolgozása: TORMA 1977. A neolitik részét Zalai-Gaál István közölte.

⁹ TORMA 1972a.

¹⁰ TORMA 1982; TORMA 1996.

¹¹ TORMA 1971a.

¹² TORMA 1976.

- TORMA 1972 TORMA István: A kisapostagi kultúra telepe Balatonyörökön. (Eine Siedlung der Kisapostag-Kultur in Balatonyörök) VMMK 11 (1972) 15–39.
- TORMA 1972a TORMA István: Frühbronzezeitliche befestigte Siedlung in Tokod–Leshegy. MittArchInst 3 (1972) 73–77.
- TORMA 1973 TORMA István: Die Boleráz-Gruppe in Ungarn. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava 1973, 483–512.
- TORMA 1976 TORMA István: Ein Grab der Transdanubischen inkrustierten Keramik aus Esztergom. MittArchInst 6 (1976) 25–37.
- TORMA 1977 TORMA István: Rézkori telep Páriban. (Kupferzeitliche Siedlung von Pári) BÁMÉ 6–7 (1975–1976) 29–59.
- TORMA 1977a TORMA István: Archeologicseszkaja topografija Vengrii. Szovjetszkaja Arheologija 4 (1977) 174–182.
- TORMA 1978 TORMA István: A balatonakali bronzkori sír. (Das bronzezeitliche Grab in Balatonakali) VMMK 13 (1978) 15–26.
- TORMA 1980 TORMA István: Az érdi Kutjavár. (Die Kutjavár (Hundeburg) von Érd) StudCom 9 (1980) 251–266.
- TORMA 1980a TORMA István: Die neolithische und kupferzeitliche Besiedlung des Komitats Veszprém (Ungarn). Wissenschaftliche Beiträge der Martin Luther Universität Halle. Wietenberg 1980: 6. 129–138.
- TORMA 1981 TORMA István: Mittelalterliche Ackerfeld-Spuren im Wald von Tamási (Kom. Tolna). ActaArchHung 33 (1981) 245–256.
- TORMA 1982 TORMA István: Bronzezeitliche Gräber aus Nyergesújfalu (Komitat Komárom) – Angaben zur Frühphase der inkrustierten Keramik in Nordtransdanubien. MittArchInst 10–11 (1980–1981) [1982] 59–69.
- TORMA 1991 TORMA István: Régészeti topográfiai kutatások Vác környékén. (Archäologisch topographische Forschungen in der Umgebung von Vác) StudCom 21 (1991) 5–26.
- TORMA 1996 TORMA István: A tokodi csoport és a dunántúli mészbetétes kerámia nyergesújfalui temetője. (Ein Gräberfeld der Bronzezeit in Nordtransdanubien (Nyergesújfalu-Viskosa) Pápai Múzeumi Értesítő 6 (1996) 43–52.
- TORMA 1998 TORMA István – DINNYÉS István – KÓVÁRI Klára – MIKLÓS Zsuzsa: Mutatvány a Galga-mente régészeti topográfiájából: Galgamácsa. In: Negyven éves az aszódi múzeum. Egy múzeum szolgálatában. Tanulmányok Asztalos István tiszteletére. Aszód 1998, 113–147.

